

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <http://www.betajournals.org>

İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırması

Ahmet Burak ÇETİN <https://orcid.org/0000-0002-6226-1711>

To cite this article: Çetin, A. B. (2019). İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırması. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4(2), 1-31.

Received: 18 Jul 2019

Accepted: 03 Sep 2019

Published online: 01 Dec 2019

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume IV, Issue 2, pp. 1-31, 2019

<http://www.betajournals.org>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 18.07.2019 Accepted / Kabul: 03.09.2019

İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırması

Ahmet Burak ÇETİN^a

^a Müfettiş, Türkiye Halk Bankası AŞ, Ankara, Türkiye <https://orcid.org/0000-0002-6226-1711>

ÖZ

Neden çok az ülke ekonomik büyümeyi sağlayan kurumları oluşturabilmektedir? Bu soruyu yanıtlamak için birbirleriyle etkileşime giren ekonomik oyuncular arasında davranış kalıpları oluşturan kurumsal unsurların incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kurumlar ülkelerin ekonomik büyümesini etkileyerek mevcut etkileşimlerin hacmini ve ekonomik değişimin faydalarını ortaya çıkarmaktadır. İktisadi ve politik kurumlar ekonomik aktörlerin toplumdaki teşviklerini şekillendirdiği ve teknoloji ile fiziksel ve beşeri sermayeye yapılan yatırımları etkilediği için ekonomik büyümeye destek olmaktadır. Çalışma kapsamında Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımının metodolojik temellerinin uygulanması suretiyle ekonomik performansın belirleyicileri olarak kabul edilen iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine dair analizler toplam 26 ülke için 2002-2016 yıllarını kapsayan verilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel ölçüm hedefi olan iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Gelişmiş Ülkeler ile Yükselen Piyasa Ekonomileri ayırımına gidilerek iki ayrı model kapsamında Panel veri analiziyle Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK (FGLS) tahmincisi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında iktisadi kurumların ölçümü amacıyla kullanılan Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksini oluşturan göstergelerin ve politik kurumların ölçümü amacıyla kullanılan Dünya Yönetişim Endeksini oluşturan göstergelerin Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri için ekonomik büyüme ile pozitif ilişki içerisinde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kurumsal İktisat,
İktisadi Kurumlar,
Politik Kurumlar,
Ekonomik Büyüme,
Panel Veri Analizi

JEL Kodu

O43, E02, D02, B52

İLETİŞİM Ahmet Burak ÇETİN ✉ ahmetburakcetin@gmail.com 📧 Müfettiş, Türkiye Halk Bankası AŞ,
Ankara, TÜRKİYE

* Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The Effect of Economic and Political Institutions on Economic Growth: The Case of Developed Countries and Emerging Market Economies

ABSTRACT

Why so few countries able to establish economic growth institutions? In order to answer this question, it is necessary to analyze the institutional elements that create behavioral patterns among the economic agents interacting with each other. Institutions reveal the volume of existing interactions and the benefits of economic change by affecting the economic growth. Economic and political institutions support economic growth as they shape the incentives of economic actors in society and affect investments in technology and physical and human capital. Within the scope of the study, economic and political institutions have been accepted as determinants of economic performance by applying the methodological foundations of the New Institutional Economics approach. In this study, the effects of economic and political institutions on economic growth analyzed by using data covering the years 2002-2016. The effect of economic and political institutions on economic growth, that are the main measurement targets of the study, has been considered within the scope of two different models by distinguishing between Developed Countries and Emerging Market Economies. The effect of institutions on the economic growth examined by using the Panel data analysis and the applicable Feasible Generalized Least Squares (FGLS) estimator. In this study, Heritage Foundation Economic Freedom Index used for the measurement of economic institutions and World Governance Index used for the measurement of political institutions. The results of the analyzes indicate that economic and political institutions are positively related and statistically significant for the Developed Countries and Emerging Market Economies' economic growth.

Keywords

Institutional Economics, Economic Institutions, Political Institutions, Economic Growth, Panel Data Analysis

JEL Classification

O43, E02, D02, B52

1. Giriş

Kurumlar, ülkelerin ekonomik performansını güçlü bir şekilde etkileyerek toplumun her kademesinde kendisini gösterirken, mevcut etkileşimlerin hacmini ve iktisadi değişimin faydalarını ortaya koymaktadır. Kurumsal iktisatçılar toplumların iktisadi performanslarının birbirlerinden farklılaşmasını açıklayabilmek adına önemli parametreler olarak kurumları ve kurumsal değişimi işaret etmektedir. Kurumsal iktisat yaklaşımı uzun vadeli ekonomik başarıyı, politik ve iktisadi faktörlerle ilgili kısa vadeli kararların kümülatif sonuçlarının şekillendirdiğini iddia etmektedir. Ekonomik büyümenin altında yatan kurumsal çerçeve ise bireylerin/kuruluşların üretken faaliyetlerde bulunmalarına yönelik teşviklerin güçlendirilmesi sayesinde ortaya çıkmaktadır.

Çağımızda ekonomik büyüme nasıl sağlanmalı ve iyi kurumlar nasıl kurulmalı sorularının cevapları, sürdürülebilir ekonomik büyüme modelinin ne olması gerektiğinin açıklanması

noktasında önem arz etmektedir. Glaeser vd. (2004) bu soruların cevaplarını bulabilmek adına ekonomik araştırmalar doğrultusunda iki yaklaşımın benimsendiğini ileri sürmektedir: *İlk yaklaşım*, hükümetlerin demokrasiyi ve mülkiyet haklarını güvence altına alacak mekanizmaları işletmelerinin gerekliliğini vurgularken; *ikinci yaklaşım*, süreci başlatmak amacıyla beşeri ve fiziki sermaye birikimine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Dolayısıyla iyi politik kurumların hayata geçirilmesi ve sermayeye (*beşeri ve fiziki*) yatırım yapılması sonucunda ekonomik büyümenin sağlanması beklenmektedir.

Her iki yaklaşım da çok geniş bir entelektüel birikim barındırmaktadır. Aydınlanma çağında Locke (2012), Rousseau (2015) ve Smith (1987) tarafından dile getirilen hükümetlerin gücünü kısıtlamanın önemi, Glaeser vd. (2004) tarafından da belirtildiği üzere, Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımında özellikle vurgulanmıştır (Buchanan & Tullock 1962; North & Thomas 1973; North 1981;1990; Glaeser vd., 2004). Bu vurguya güçleri sınırlandırılmış hükümetlerin yönetimi altında daha hızlı büyüme performansı gösteren Avrupa ülkelerinin verilerini kullanan De Long ve Shleifer (1993) ampirik destek sağlamıştır. Knack ve Keefer (1997) ve Mauro (1995) tarafından yapılan katkılar da iyi iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkilerini göstermektedir. Hall ve Jones (1999), Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001, 2002), Easterly ve Levine (2003), Dollar ve Kraay (2003) ile Rodrik, Subramanian ve Trebbi (2004) gücü sınırlandırılmış sistemleri (*checks and balance*) teşvik eden kurumların varlığının ekonomik büyümeyi desteklediği konusunda fikir birliğine varmıştır.

2. Kurumlar ve Ekonomik Büyüme

Kurumlar ekonomik büyüme açısından bir ülkeyi başarılı kılarken, diğer ülkelerde başarısızlığa yol açan temel nedenlerden biridir (Acemoğlu, Johnson & Robinson, 2005). Kurumsal iktisat; alışkanlıklar, kurallar, davranış kalıpları, zihin yapıları ve bu nosyonların evrimi ile yakından ilgilenmektedir. Bununla birlikte kurumsal iktisatçılar bu fikirlere dayanarak tek bir genel model oluşturmamış, bunun yerine bu fikirleri analiz etmek için bir dizi yaklaşım kullanmayı denemişlerdir. Kurumsal iktisat yaklaşımı; insanlar, kurumlar ve ekonomik süreçler ile ilgili genel fikirlere, belirli kurumlarla ilgili dar kapsamlı teorilere doğru ilerlemektedir. Dolayısıyla çok sayıda farklı katman ve analiz türü barındırmaktadır. Bu farklı katmanların birbirleriyle bağlantılarının kurulması gerekmektedir. Buradaki en önemli nokta, alışkanlık ve kurum kavramlarının spesifik ve genel arasındaki bağı kurmaya yardımcı olmasıdır. Neoklasik iktisat

rasyonel seçim ile ilgili bir teorik çerçeveden hareket ederken, kurumsal iktisat belirli ortak alışkanlık gruplarının belirli sosyal kurumlara nasıl dâhil edildiğini vurgulamaktadır. Kurumsal iktisat insan davranışlarını rasyonel bireylerin standart teorik modelleri yerine, psikolojik, antropolojik, sosyolojik ve diğer araştırmalara dayandırmaktadır (Hodgson, 1998).

Ekonomik başarı elde etmenin yolu mülkiyet haklarının güvenliği gibi politik kurumların ve piyasaların varlığı gibi iktisadi kurumların oluşturulmasından geçmektedir. Kurumlar kaynakların verimli şekilde kullanılmasına yardımcı olduğu için önemlidir. İktisadi kurumlar temel ekonomik aktörlerin toplumdaki teşvik yapısını şekillendirdiği ve teknoloji ile fiziksel ve beşeri sermayeye yapılan yatırımları etkilediği için ekonomik büyümeye destek olmaktadır. Politik kurumlar da öngörülebilirliği artırdığı ve işlem maliyetlerini düşürdüğü için önem arz etmektedir. Politik kurumlardan olan güvenli ve istikrarlı mülkiyet haklarının tesis edilmesinin, Batı dünyasının yükselişinde ve modern ekonomik büyümenin başlangıcında kilit bir unsur olduğu ileri sürülmektedir (Acemoğlu vd., 2005).

Bu çalışma kapsamında her ne kadar nesnellikten uzaklaşmama çabası bulunmaktaysa da, sosyal bilimler alanında açık ve net bir teorik çalışmanın dahi çalışma sahibinin değer yargılarını içerdiği kabul edilmelidir. Örneğin insan hakları kavramı Batılı toplumların kurduğu medeniyete bağlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Kimileri bu algının Batı medeniyeti sayesinde var olduğunu savunurken, kimileri ise bunun kendi kendini besleyen süreç içinde Batı hegemonyasının tezahürü olduğunu söyleyebilir. Bu gibi ihtilafli konularda neden-sonuç ilişkisini kurabilmenin ve araştırılan olgunun ne gibi etkilere sahip olduğunu anlamanın yegâne yolu, öncelikle kavramları mümkün olduğunca nesnel bir şekilde tanımlamaktır. Bu noktalardan hareketle literatürde yer alan çeşitli kurum tanımlamaları irdelenmiştir.

2.1. Kurumlar Nedir?

Kurumlar, insan ilişkilerinin çeşitli boyutlarını etkilediği için çok farklı kökenlere sahip olan yaygın bir fenomendir ve farklı disiplin perspektiflerini yansıtan birçok tanıma sahiptir. Bu çeşitliliğin yanında kurumların genel anlamı ve amacı üzerinde yakınsama eğilimi bulunmaktadır. North'a göre (2008; 1990: 4) kurumlar, bir toplumun düşünce sisteminin bütünüdür ve oyunun kurallarını ifade etmektedir. Kurumlar, insanlar tarafından tasarlanmıştır ve yine insanlar arasındaki etkileşime ilişkin belirli sınırlamalardan müteşekkildir. Bunlar oyunun hâkim kurallarıdır ve anayasada, kanunlarda, sözleşmelerde ve piyasa düzenlemelerinde yer alan resmi

kuralların yanı sıra normlar, değerler, gelenekler ve genel kabul gören davranış biçimleri şeklinde tezahür eden gayriresmi kuralları da içermektedir.

İki Dünya Savaşı arasında 1918 yılında yayınlanan bir program açıklamasında ilk kez Kurumsal İktisat ifadesini kullanan Hamilton'a göre: *“Kurumlar ekonomik düzenin genelleştirilmiş bir tanımına olan ihtiyacı karşılar. Kurumsal iktisadın iddiası ekonomik düzen olgusunun ve bu düzenin ilgilendirdiği insanoğlunun doğasını açıklamaktır [...] Kurumsal iktisadın temel hedefi ekonomik düzen olarak adlandırılan organizmayı oluşturan sözleşmeler, gelenekler, düşünce alışkanlıkları ve eylem biçimleri üzerine yapılan çalışmalar ile modern sanayi toplumunun örgütlenmesini oluşturan kurumların birbirleriyle ilişkilerini ortaya koymak olmalıdır (Hamilton, 1919).”*

Veblen kurumları bireylerin ve toplumların karşılıklı etkileşimlerinin çerçevesini çizen düşünce alışkanlıkları olarak tanımlamaktadır: *“Özünde birey ve toplumun belirli ilişkileri ve işlevleri bakımından yaygın düşünce alışkanlıkları olarak tanımlanabilecek olan kurumlar, [...] yürürlükte olan yaygın manevi tutumlar olarak nitelendirilebilecek kuralların toplamından oluşan bir yaşam düzeni olarak ifade edilebilir (Veblen 1899: 88).”*

Williamson'a göre (1993) kurumsal düzenlemeler piyasa oyuncularının işbirliği yapma ve/veya rekabet etme biçimlerini düzenlemektedir ve bu düzenleme olgusu kurum kavramının en yakın karşılığıdır: *“Kurumlar ekonomik aktörlerin davranış ve performansını etkileyen işlemlerin gömülü olduğu oyunun kuralları ile ilgilidir. Oyunun kurallarını ise kaynakların üretimi, değişimi ve dağıtımı için oluşturulmuş olan temel politik, sosyal ve yasal temel kurallar kümesi belirler (Williamson 2000).”*

Kurumları insanların birbirleriyle ve devletle olan etkileşimlerindeki politik, sosyal ve ekonomik teşvikleri şekillendiren insani olarak tasarlanmış kısıtlamalar olarak tanımlayan North'a göre (1991; 2008): *“Kurumlar bir toplumdaki oyunun kurallarıdır, insan etkileşimini şekillendiren ve insanlar tarafından tasarlanmış olan kısıtlamalardır. [...] İster politik, ister sosyal, ister ekonomik olsun, kurumlar insanlar arasındaki etkileşimi yapılandırır (North, 1990: 4).”*

Acemoğlu vd. (2005) kurumları; iktisadi kurumlar, siyasi güç ve politik kurumlar olmak üzere birbiriyle ilişkili üç kavramın birleşimi şeklinde tanımlamaktadır. İktisadi kurumlar toplumdaki üretim organizasyonunun yapısını ve kaynak tahsisini düzenlerken, siyasi güç farklı çıkar gruplarından oluşan toplumların karar verme ve politika uygulama yapılarını

şekillendirmektedir. Politik kurumlar ise siyasi gücün dağılımını belirleyen unsurları içermektedir. Bu kavramlar arasındaki etkileşimler kurumların gelişmesini sağlamaktadır.

Kurum kavramının toplumsal, ekonomik ve siyasal kuralların genelleştirilmiş bir boyutu olduğunu ifade eden Ostrom'a göre kurumlar: “ [...] Çok çeşitli analiz düzeylerinde tekrarlayan ve yapılandırılmış çeşitli durumlarda etkileşime girerken insanların kullandığı kuralları ifade eder (Ostrom, 2008).”

Greif kuralları, inançları ve organizasyonları içeren bir sistem olarak kapsamlı bir kurum tanımı önermektedir: “Kurumlar, birleşik bir davranış düzenliliği yaratan sosyal faktörler sistemidir. Bu faktörler davranışlarını etkilediği her bireye dışsal olarak yansıyan insan yapımı ve fiziksel olmayan etkenler açısından sosyal faktörlerdir. Bir kurumu oluşturan çeşitli sosyal faktörler -özellikle kurallar, inançlar, normlar ve organizasyonlar- bireyleri sosyal durumlarda uygulanabilir olan birçok davranış kalıbı arasında belirli bir davranışı izlemeye yönlendirir (Greif, 2006: 383).”

Hall ve Jones'e göre kurumlar iktisadi aktörleri teşvik etmek ve/veya sınırlamak suretiyle ekonomik sonuçları şekillendirmektedir: “Sermaye birikimi, üretkenlik ve dolayısıyla işçi başına çıktı farklılıkları temel olarak ülkeler arasındaki sosyal altyapı farklılıklarıyla ilişkilidir. Sosyal altyapı ise kurumlar ve hükümet politikalarından müteşekkildir. [...] Kurumlar; bireylerin beceri biriktirdiği ve firmaların sermaye biriktirip çıktı ürettiği ekonomik ortamı tayin eden olgulardır. İşçi başına yüksek verim düzeyine uygun bir sosyal altyapı, üretken faaliyetleri destekleyen ve sermaye birikimini, beceri kazanımını, inovasyonu ve teknoloji transferini teşvik eden bir ortam sağlar (Hall & Jones, 1999).”

Bu çalışma, yukarıda bahsedilen tüm tanımlamalara dokunmaya çalışan bir kurum tanımını benimsemektedir: *Kurumlar, insanların birbirleriyle ve devletle olan etkileşimlerinin yapısını ve sınırını belirleyen, bireyler ve/veya toplumlar tarafından geliştirilmiş olan ve süreklilik arz eden içelleştirilmiş kümülatif kurallar silsilesidir.*

2.2. İktisadi ve Politik Kurumlar

Politik kurum terimi, iktisadi kurumları şekillendirme görevi de gören siyasi karar alma mekanizmasını belirleyen kurumlara atıfta bulunur. İktisadi kurumlar da toplumun çeşitli kesimlerinin göreceli zenginliğini belirleyerek politik kurumların şekillenmesine yardımcı olur. Bu noktada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. İyi iktisadi kurumların gelişme ihtimali, toplumun

belirli kesimlerinin veya belirli çıkar gruplarının herhangi bir iş kolunda tekel konumunda bulunamayacakları veya kaynakları kullanmada imtiyazlı olmayacakları bir ortamda en yüksek seviyede olacaktır. Daha önemlisi, iyi iktisadi kurumların neşet ettiği bir ortamda iyi politik kurumlardan da söz edilebilecektir. Siyasi güç genel olarak paylaşılıp denge ve fren (*checks and balance*) sistemi içerisinde işletildiğinde, politik güç sahiplerinin kendi konumlarından yararlanacakları bir ortamın oluşması zorlaşacaktır.

Acemoğlu vd. (2005) kurumlar ve ekonomik büyüme üzerine elde edilen temel sonuçları özetleyen bir çalışma ortaya koymuştur. Şimdiye kadar geliştirilen literatür büyük ölçüde iktisadi kurumların ülkeler arasında nasıl farklılaştığını ve iktisadi kurumların politik kurumları nasıl belirlediğini açıklayan bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır. Bu türden bazı modeller kurumların ekonomi-politiğini incelemekte ve büyük ölçüde tarihsel deneyimlerden faydalanmaktadır. De facto olarak politik güce sahip gruplar, kaynak dağılımını etkileyebilmek için iktisadi kurumların yapısını değiştirmeye çaba sarf etmektedir. Politik kurumlar ve siyasi gücün toplumdaki dağılımı kaynakların tahsisi ile belirlenirken, bu unsurlar aynı zamanda iktisadi kurumların tasarımını yöneterek kalkınma seviyesini ve kaynak dağılımının dinamiklerini belirlemektedir. Örneğin eşitsiz bir toplumda bir takım gruplar politik ve iktisadi kurumları değiştirecek faaliyetlerde (*örneğin protesto gösterileri, isyanlar, askeri darbeler*) bulunabilirler. Dolayısıyla kurumların büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirirken bu iki değişken arasındaki nedensel ilişkileri ortaya koymak önem arz etmektedir.

İktisadi kurumların büyüme üzerindeki olumlu etkilerine dair elde edilen ampirik sonuçlar çok tartışmalı değildir. Ancak politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kesinlik taşımamaktadır. Olson'a (1993) göre, ekonomik büyümeyi belirleyen yatırım seviyesi, devletin teşvik yapısına bağlıdır. Mülkiyet haklarının güvence altına alındığı durumlarda, yatırımın teşvik edilmesi sağlanmaktadır. Demokratik geçişlerin gelir üzerindeki etkisi ile politik ve ekonomik reformlar arasındaki etkileşimler incelendiğinde, genellikle demokrasi ve büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte demokrasiler kimi durumlarda büyümeden ziyade durgunluğa da katkıda bulunabilmektedir. Aynı zamanda demokrasilerdeki lobi faaliyetleri, çıkar grupları için kaynakların boşa harcanmasıyla sonuçlanabilecektir (Barro, 1996). Kısacası, demokrasinin doğrudan büyümeye etkisi olup olmadığı noktasında kesin bir yargı bulunmamaktadır.

Bu noktalardan hareketle politik kurumların siyasetin hiyerarşik yapısını, temel karar alma mekanizmalarını ve gündelik denetiminin özelliklerini içerdiği belirtilmelidir. İktisadi kurumların da herhangi bir mal üzerinde tasarrufta bulunma, bu malı kullanma veya bu malı temlik edebilme kabiliyetini içeren mülkiyet haklarını içerdiğini ve sözleşmelerin bireyler ve/veya belirli taraflar arasında karşılıklı olarak birbirlerinin haklarını belirten ve koruyan hükümleri ifade ettiğini belirtmekte fayda bulunmaktadır.

2.3. Kurumlar Nasıl Ölçülür?

Kurumları ölçmeye yönelik bir yaklaşım önermeden evvel, kurumları ölçmek için olması gereken bazı temel koşullar açıklanmalıdır. Kurumların kalitesi, yatırımların hacmi ve verimliliği üzerinde önemli bir etki yarattığından, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu bağlamda kurumlarla ilgili birçok çalışma yapılmasına karşın, literatürün genellikle kurumların nasıl ölçüleceği noktasında tutarlı ve sistematik bir açıklama getirmediği yönünde yaygın bir görüş mevcuttur. Kurumların her şeyden önce algılanabilir ve öngörülebilir olması gerekmektedir. Yazılı bir mevzuatta yer alan kurumlarla ilgili olarak herhangi bir algılanabilirlik problemi bulunmamakla birlikte, örneğin yazılı bir anayasaya sahip olmayan ülkelerde anayasal kısıtlamaların kesin olarak ne olduğunu tespit etmek göreceli olarak zordur. Diğer taraftan temel kuralların yazılı da olsalar değiştirilmelerinin önünde ciddi engeller bulunmuyorsa, kurumların öngörülebilirliğini azaltacaktır.

Pek çok kurumun kalitesi birbiriyle ilişkilidir ve bunlardan hangisinin en çok öneme sahip olduğu ve hangilerinin birbirlerinin yerine geçme eğiliminde olduğu hususu tartışmalıdır. Örneğin Batı Avrupa'da kurumsal gelişim hakkında çok şey bilinirken, gelişmekte olan ülkelere kurumların gelişimi konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Dahası, ekonomik büyümeyi sağlamak ve sürdürmek genellikle sınırlı bir dizi reform yapılmasını gerektirir. Ekonomik büyüme dinamizmini sürdürmek ve şoklara karşı direnç göstermek için sağlam bir kurumsal temel oluşturmak gerekir (Rodrik, 2005).

3. Literatür Özeti

Kurumlar ile ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koyarken bazı problemlerle karşı karşıya kalınmaktadır. Kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirirken ilk problem, bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koymaktır. İkinci problem, gözlemlenmemiş birçok değişkenin aynı anda kurumlar ile ekonomik büyümeyi etkileyebilmesi,

üçüncü problem ise kurumlardaki değişikliklerin belirli bir gecikmeyle ekonomik performansa dönüşmesidir.

Bu bağlamda kurumlarla ilgili birçok çalışma yapılmasına karşın, literatürün genellikle kurumların nasıl ölçüleceği noktasında tutarlı ve sistematik bir açıklama getirmediği yönünde yaygın bir görüş mevcuttur. Tüm teorik önermelere karşın, kurumların ekonomik büyümeyi gerçekleştirmede tam olarak ne derece önemli olduğu noktasında sarıh bir sonuç bulunmamaktadır. Bunun bir nedeni de kurumların net bir biçimde ölçülememesidir. Acemoğlu'nun (2009) işaret ettiği üzere, literatürün çoğunda kullanılan kurumlar kavramı oldukça geniştir, dolayısıyla ekonomik büyümeyi sağlamak için spesifik olarak hangi kurumların önem arz ettiğini anlamak noktasında bir takım zorluklar bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taramasına ilişkin olarak seçilen kurumsal göstergeler, örneklem büyüklükleri, çalışılan dönem aralıkları ve ekonomik büyüme üzerinde etkilere ilişkin detayları içeren tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1

Literatür Taraması

Yazar ve Yayın Tarihi	Örneklem Büyüklüğü ve Dönem Aralığı	Seçilen Kurumsal Gösterge	Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etki
Kormendi & Meguire (1985)	47 Ülke 1950-1977	Politik Kurumlar (<i>Bireysel Özgürlükler</i>)	Pozitif
Scully (1988)	115 Ülke 1960-1980	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Politik, Ekonomik ve Bireysel Özgürlükler</i>)	Pozitif
Levine & Renelt (1992)	98 Ülke 1960-1985	Politik Kurumlar (<i>Bireysel Özgürlükler</i>)	Pozitif
Persson & Tabellini (1994)	13 Ülke 1960-1981	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi, Eğitim Düzeyi, Sosyal Harcamalar</i>)	Pozitif
Alesina & Rodrik (1994)	67 Ülke 1948-1972	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi</i>)	Pozitif
Mauro (1995)	68 Ülke 1980-1983	Politik Kurumlar (<i>Yolsuzluk</i>)	Negatif
Barro (1996)	100 Ülke 1960-1990	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi</i>)	Negatif
Alesina vd. (1996)	113 Ülke 1950-1982	Politik Kurumlar (<i>Politik İstikrarsızlık</i>)	Negatif
Rodrik (1997)	90 Ülke 1970-1989	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi</i>)	Pozitif

La Porta vd. (1997)	49 Ülke 1970-1993	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Hukukun Üstünlüğü, Sözleşme Hukuku, Piyasa Mekanizması</i>)	Pozitif
Knack and Keefer (1997)	29 Ülke 1980-1992	Politik Kurumlar (<i>Sivil Normlar, Ekonomik ve Politik Güven Ortamı</i>)	Pozitif
Nelson & Singh (1998)	67 Ülke 1970-1989	İktisadi Kurumlar (<i>Ekonomik Özgürlükler, Fiyat İstikrarı, Kamu Hacmi</i>)	Pozitif
Hall & Jones (1999)	100 Ülke 1960-1990	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi</i>)	Negatif
Clague vd. (1999)	95 Ülke 1970-1992	İktisadi Kurumlar (<i>Mülkiyet Hakları</i>)	Pozitif
Rodrik (2000)	90 Ülke 1970-1989	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi</i>)	Pozitif
Chong & Calderon (2000)	55 Ülke 1972-1995	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Kurumsal Kalite, Hukukun Üstünlüğü, Politik İstikrar, Yolsuzluğun Kontrolü</i>)	Pozitif
De Haan & Sturm (2000)	80 Ülke 1975-1990	İktisadi Kurumlar (<i>Ekonomik Özgürlükler</i>)	Pozitif
Yazar ve Yayın Tarihi	Örneklem Büyüküğü ve Dönem Aralığı	Seçilen Kurumsal Gösterge	Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etki
Kaufmann vd. (2002)	175 Ülke 2000-2001	Politik Kurumlar (<i>Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik, Şiddetin/Terörizmin Yokluğu, Politik İstikrar, Yolsuzluğun Kontrolü</i>)	Pozitif
Acemoğlu vd. (2003)	96 Ülke 1970-1997	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Kurumsal Kalite, Politik İstikrar, Mülkiyet Hakları, Yolsuzluğun Kontrolü</i>)	Pozitif
Dollar & Kraay (2003)	168 Ülke 2000-2001	Politik Kurumlar (<i>Kurumsal Kalite</i>)	Pozitif
Easterly & Levine (2003)	72 Ülke 1960-1995	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Kurumsal Kalite, Hesap Verilebilirlik, Politik İstikrar, Hukukun Üstünlüğü, Ticaret Serbestliği</i>)	Pozitif
Rodrik vd. (2004)	80 Ülke 1957-1992	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Kurumsal Kalite</i>)	Pozitif
Acemoğlu vd. (2005)	189 Ülke 1960-2000	Politik Kurumlar (<i>Demokrasi</i>)	Pozitif
Chinn & Ito (2006)	108 Ülke 1980-2000	İktisadi ve Politik Kurumlar (<i>Ekonomik Özgürlükler,</i>	Pozitif

		Finansal Açıklık, Kurumsal Kalite, Hukukun Üstünlüğü)	
Weede (2006)	102 Ülke 1980-2000	İktisadi Kurumlar (Ekonomik Özgürlükler)	Pozitif
Kaufmann vd. (2008)	212 Ülke 1996,1998,2000 ve 2000-2007	Politik Kurumlar (Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik, Şiddetin/ Terörizmin Yokluğu, Politik İstikrar, Yolsuzluğun Kontrolü)	Pozitif
Heckelman & Knack (2009)	60 Ülke 1990-2000	İktisadi ve Politik Kurumlar (Ekonomik Özgürlükler, Kamu Hacmi, Hukuki Yapı, Mülkiyet Hakları, Ticaret Serbestliği)	Pozitif
Dias & Tebaldi (2012)	61 Ülke 1965-2005	İktisadi ve Politik Kurumlar (Kurumsal Kalite, Beşeri Sermaye)	Pozitif
Andersen & Jensen (2013)	38 Ülke 1995-2007	Politik Kurumlar (Hukukun Üstünlüğü)	Pozitif
Şanlı (2013)	80 Ülke 1976-2013	Politik Kurumlar (Ntelik Uyarlanmış Beşeri Sermaye)	Pozitif
Flachaire vd. (2014)	74 Ülke 1970-2000	İktisadi ve Politik Kurumlar (Hukuk Düzeni, Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler)	Pozitif
Heekyung (2016)	34 Ülke 2001-2013	İktisadi ve Politik Kurumlar (Ekonomik Özgürlükler, Hukukun Üstünlüğü, Politik İstikrar, Yolsuzluğun Kontrolü)	Pozitif
Sucu (2017)	9 Ülke 2000-2013	İktisadi ve Politik Kurumlar (Ekonomik Özgürlükler, Hukuki Yapı, Mülkiyet Hakları, Ticaret Serbestliği)	Pozitif
Alagidede & Mensah (2018)	26 Ülke 2000-2013	İktisadi ve Politik Kurumlar (Ekonomik Özgürlükler, Hukuki Yapı, Mülkiyet Hakları, Ticaret Serbestliği, Sözleşme Düzenlemeleri, Yolsuzluğun Kontrolü)	Pozitif
Gadelha & Divino (2019)	118 Ülke 2002-2016	İktisadi ve Politik Kurumlar (Kurumsal Kalite)	Pozitif

4. Veri Seti ve Modeller

Bu çalışma, ekonomik büyümeye ulaşmada kurumsal faktörlerin rolünü açıklamayı hedeflemektedir. Bu kapsamda yapılan çalışma, ekonomik büyüme için hangi faktörlerin ve/veya

kurumların gerekli olduğunun ortaya konması ve iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi için; “İktisadi ve politik kurumlar, Gelişmiş Ülkeler ile Yükselen Piyasa Ekonomilerinde ekonomik büyümeyi hangi yön ve derecede etkilemektedir?” araştırma sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında iktisadi ve politik kurumlar ile ekonomik büyüme ilişkisini ele almak adına toplam 26¹ ülke için 2002-2016 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Çalışmada iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri ayrımının yapılması daha sağlıklı bir değerlendirme imkânı tanıyacağı düşüncesiyle iki farklı model kapsamında analiz yapılmıştır.

Ülke seçimlerinde Gelişmiş Ülkeler ile Yükselen Piyasa Ekonomileri ayrımı için MSCI (*Morgan Stanley Capital International*) piyasa sınıflandırması baz alınmıştır. Bu sınıflandırma doğrultusunda modellerde kullanılan toplam 26 ülkenin 13’ü Gelişmiş Ülke, 13’ü ise Yükselen Piyasa Ekonomileri kategorisinde yer almaktadır. Birden çok ülke ve birden çok gözlem sayısı içeren modeller Panel veri seti kullanılarak Stata paket programı ile analiz edilmiştir:

$$\ln GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln K_{it} + \beta_2 \ln L_{it} + \beta_3 EcoHrt_{it} + \beta_4 PolWgi_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

İktisadi ve politik kurumların incelenmesi için Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri ayrımının yapılmasının daha sağlıklı bir değerlendirme imkânı tanıyacağından aşağıdaki denklilerde ifade edilen iki farklı model kapsamında ayrıma gidilmiştir:

$$\text{Model 1} \quad \ln GDP_{it}^{GÜ} = \beta_0 + \beta_1 \ln K_{it} + \beta_2 \ln L_{it} + \beta_3 EcoHrt_{it} + \beta_4 PolWgi_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$\text{Model 2} \quad \ln GDP_{i,t}^{YPE} = \beta_0 + \beta_1 \ln K_{it} + \beta_2 \ln L_{it} + \beta_3 EcoHrt_{it} + \beta_4 PolWgi_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Modeller kapsamında *reel çıktı miktarını* temsil eden bağımlı değişken olarak Dünya Bankası veri havuzundan elde edilen reel GSYH verilerinin² doğal logaritmaları ($\ln GDP_{it}$); *fiziksel sermayeyi* ve işgücünü temsil eden kontrol değişkenleri olarak Penn Dünya Tablosundan

¹ Analiz kapsamında MSCI sınıflandırması doğrultusunda (<https://www.msci.com/market-classification>; Erişim: 10 Mayıs 2019) ele alınan ülkeler:

Gelişmiş Ülkeler: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avusturalya, Avusturya, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, Japonya, İspanya, İsviçre, İtalya ve Kanada.

Yükselen Piyasa Ekonomileri: Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Kolombiya, Güney Kore, Hindistan, Malezya, Meksika, Polonya, Tayland, Türkiye ve Yunanistan.

²Ekonomik büyüme verileri <https://data.worldbank.org/> internet adresinden alınmıştır. Erişim:10 Mayıs 2019.

(PWT, v.9.1) elde edilen sabit sermaye yatırımları ve toplam istihdam edilen kişi sayısı verilerinin³ doğal logaritmaları ($\ln K_{it}$; $\ln L_{it}$); *iktisadi kurumlar* için bağımsız değişken olarak Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlükler Endeksinin (*EFI*) ortalama puanları⁴ ($EcoHrt_{it}$); *politik kurumlar* için bağımsız değişken olarak Dünya Bankası Evrensel Yönetişim Endeksinin (*WGI*) ortalama puanları⁵ ($PolWgi_{it}$) kullanılmıştır. Ekonomik Özgürlükler Endeksi ve Evrensel Yönetişim Endeksi verileri aşağıdaki denklem (4) kullanılarak 0 ve 1 arasında değerler alacak şekilde dönüştürülerek modellere dâhil edilmiştir (Barro, 1996).

$$e_i^* = \frac{e_t^{\text{maksimum}} - e_i}{e_i^{\text{maksimum}} - e_i^{\text{minimum}}} \quad (4)$$

Denklemden (4) kullanılan e_i^* endeksin dönüştürme işlemi yapıldıktan sonraki değerini, e_i endeks puanını e_i^{maksimum} ve e_i^{minimum} endeksin tüm ülkeler için hesaplanan sırasıyla en yüksek ve en düşük değerleri, i endeksin hesaplandığı yılı ifade etmektedir. Aşağıdaki tabloda *Model 1* ve *Model 2* kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin veri özetleri yer almaktadır.

Tablo 2

Veri Özeti

Model 1: Gelişmiş Ülkeler					
Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
lnGDP	195	27.98	1.11	25.95	30.49
lnK	195	29.35	1.10	27.53	31.58
lnL	195	16.66	1.09	14.81	18.84
EcoHrt	195	0.74	0.15	0.36	1
PolWgi	195	0.84	0.11	0.54	1
Model 2: Yükselen Piyasa Ekonomileri					
Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
lnGDP	195	27.81	1.00	26.30	30.62
lnK	195	29.12	1.01	27.64	32.05
lnL	195	17.52	1.41	15.19	20.51
EcoHrt	195	0.41	0.16	0	0.71
PolWgi	195	0.30	0.13	0	0.65

³Sermaye stoğu ile toplam işgücü verileri <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/> internet adresinden alınmıştır. Erişim: 10 Mayıs 2019. (Feenstra, R. C., Robert I. & Marcel P. T., 2015).

⁴İktisadi Kurumların ölçümü için veriler <https://www.heritage.org/index/> internet adresinden alınmıştır. Erişim: 10 Mayıs 2019.

⁵Politik Kurumların ölçümü için veriler <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> internet adresinden alınmıştır. Erişim: 10 Mayıs 2019.

5. Yöntem

Aynı kesitler üzerinde tekrarlanan gözlemlerin olduğu bir veri kümesi olan panel verilerin temel avantajı, farklı birimler arasındaki davranış farklılıklarını modellemede esneklik sağlamasıdır. Panel verilerde çok sayıda kesit birimi ve birden fazla periyot olması sebebiyle hem kesitsel hem de zaman serisi verilerinin özelliklerini birleştirmektedir. Bu özellikleri nedeniyle, panel veri setlerini analiz ederken değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının farkında olunması gerekmektedir.

Standart regresyon tahminlerinde öngörülen varsayımlardan biri yatay kesit bağlantısının bulunmadığıdır. Ayrıca değişen varyans ve otokorelasyon mevcut olduğunda En Küçük Kareler (*OLS*) tahminicileri verimli değildir (Greene, 2008; Baltagi vd., 2010). Yanı sıra değişen varyansla karşı karşıya kalındığında regresyon katsayılarının tahminleri tutarlı olabilir, ancak tahmin sonuçları etkin olmayacaktır. En Küçük Kareler tahmin edicilerinin optimum olması için hataların aynı varyansa (*homoscedasticity*) sahip olması ve tüm hataların birbirinden bağımsız olması gerekmektedir (*no-otocorelation*) (Beck & Katz, 1995). Klasik doğrusal regresyon yöntemlerinin kullanımını gerektiren varsayımlar gerçek hayatta sıklıkla karşılaşılan durumlar olmadığından, panel veri modellemelerinin çoğu klasik varsayımların her birinin ayrı ayrı ihlal edilme ihtimalini hesaba katmaktadır. Eğer bu varsayımlar ihlal edilirse sırasıyla değişen varyans ve otokorelasyonun varlığı tahmin edilir (Han vd., 2005; Imbens & Wooldridge, 2009). Dolayısıyla, çalışmada kullanılan model için en iyi doğrusal yansız tahmin edici olup olmadığı noktasında karar verebilmek için Gauss-Markov varsayımlarının incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

5.1. Gauss-Markov Varsayımları

Gauss-Markov Varsayımları (*Best Linear Unbiased Estimator*) sağlanırsa Standart En Küçük Kareler tahmin edicisi en iyi doğrusal sapmasız tahmin edicidir. Gauss-Markov varsayımları (Harville, 1976) şu şekildedir:

- Alfa ve beta parametreleri doğrusaldır.
- Tüm gözlemler için hata teriminin beklenen değeri sıfırdır.
- Hata teriminin koşullu varyansı tüm gözlemler ve zaman dilimleri için sabittir.
- Hata terimi bağımsızdır, bağımlı değişkenin gözlem değerlerinde korelasyon yoktur.

Eğer bu varsayımlar ihlal edilirse modelde değişen varyans ve otokorelasyonun varlığı test edilir (Han vd., 2005; Imbens & Wooldridge, 2009). Panel veri modellerinin, yaygın şokların ve gözlemlenmemiş bileşenlerin varlığından dolayı yatay kesit bağımlılığı gösterme ihtimali yüksektir. Panel verilerde ortaya çıkan bu sonucun sebeplerinden biri, son birkaç on yıl boyunca, kesitler arasındaki güçlü karşılıklı bağımlılıklar anlamına gelen, ülkelerin ve finansal varlıkların sürekli artan bir entegrasyon yaşamış olmasıdır (Pesaran, 2004). Çalışmada kullanılan modeller için Gauss-Markov varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığının test edilmesi ve nihai tahmin yöntemine karar verilmesi amacıyla kullanılan değişkenler için yatay kesit bağımlılığı, değişen varyans ve otokorelasyon testleri uygulanmıştır.

5.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Modellerde yatay kesit bağımlılığını test etmek amacıyla panellerde kesitsel bağımlılık testleri için tasarlanmış olan istatistiksel yöntemlerden Pesaran'ın (2004) yatay kesit bağımlılığı testi (*Pesaran CD - Cross Sectional*) ile Friedman testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3

Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Model 1: Gelişmiş Ülkeler			
Test	Test İstatistiği	Korelasyon	Olasılık Değeri
Pesaran CD Test	3.872	0.5100	0.0001***
Friedman Test	23.038	0.5100	0.0004***
Model 2: Yükselen Piyasa Ekonomileri			
Test	Test İstatistiği	Korelasyon	Olasılık Değeri
Pesaran CD Test	5.211	0.5160	0.0000***
Friedman Test	41.946	0.5160	0.0000***

Not. *** %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Pesaran CD ve Friedman test sonuçlarına göre H_0 hipotezi her iki model için %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. H_0 hipotezinin reddedilmesi birimler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğu işaret etmektedir. Ayrıca her iki model için ortalama mutlak korelasyon *Model 1* için %51 ve *Model 2* için %51,60 nispetinde yüksek değerlerde hesaplanmıştır. Yatay kesit bağımlılığının etkisi kesitler arasındaki korelasyonların büyüklüğüne bağlıdır ve bu kesit bağımlılığının gözlemlenmeyen ortak etkenlerin varlığından kaynaklandığı varsayılabilir. Bu durumda Sabit Etkiler (*Fixed Effects*) ve Rassal Etkiler (*Random Effects*) tahmin edicileri tutarlıdır ancak verimli değildir (Hoyos & Sarafidis, 2006).

5.3. Değişen Varyans Analizi

Modellerde değişen varyans (*Heteroscedasticity*) bulunup bulunmadığını test etmek amacıyla değişen varyans testleri için tasarlanmış olan istatistiksel yöntemlerden Wald Testi her iki modele uygulanmıştır.

Tablo 4

Değişen Varyans Testleri

Model 1: Gelişmiş Ülkeler			
Test	Ki Kare	Ki Kare S.D.	Olasılık Değeri
Wald Test	17526.10	13	0.0000***
Model 2: Yükselen Piyasa Ekonomileri			
Test	Ki Kare	Ki Kare S.D.	Olasılık Değeri
Wald Test	2179.94	13	0.0000***

Not. *** %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Wald testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi her iki model için %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. H_0 Hipotezinin (*Değişen varyans yok*) reddedilmesi, modelde değişen varyans bulunduğuna işaret etmektedir. Değişen varyansla karşı karşıya kalındığında doğrusal regresyon katsayılarının tahminleri tutarlı olabilir, ancak tahmin sonuçları etkin olmayacaktır. Bu nedenle değişen varyans bulunması durumunda En Küçük Kareler tahmincisi verimli değildir (Greene, 2003: 323; Baltagi vd., 2010). Modelde değişen varyans bulunması durumunda Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (*Fesible Generalized Least Squares-FGLS*) tahmincisi kullanılır (Beck vd. 1998). Literatürde Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK tahmincisi, heteroskedastik hata bileşenlerinin yapısını klasik hatalara indirgeyen bir En Küçük Kareler regresyonu olarak ifade edilmektedir. (Baltagi, 1995).

5.4. Otokorelasyon Analizi

Doğrusal panel-veri modellerinde otokorelasyon standart hataları bastırıldığından ve sonuçların daha az verimli olmasına neden olduğundan, panel veri modellerinde kendine özgü (*idiosyncratic*) hata terimindeki seri korelasyonun tanımlanması gerekmektedir (Drukker, 2013).

$$y_{it} = \alpha + x_{it} \beta_1 + z_i \beta_2 + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Denklemden (5) y_{it} bağımlı değişken, x_{it} zamanla değişiklik gösteren bağımsız değişkenlerin ($1 \times K_1$) vektörü; z_i zamanla değişiklik göstermeyen bağımsız değişkenlerin

$(1 \times K_2)$ vektörü; α, β_1, β_2 'ler $(1 + K_1 + K_2)$ parametreleri; μ_i kesitsel etki seviyesi ve ε_{it} modele özgü (idiosyncratic) hata terimidir. Eğer $\mu_i; x_{it}$ ve z_i ile korelasyon göstermekteys, zamanla değişiklik gösteren ve göstermeyen katsayılar Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK kullanılarak etkin (*efficient*) ve tutarlı (*consistent*) bir şekilde tahmin edilebilecektir (Drukker, 2013). Modellerde otokorelasyon bulunup bulunmadığını test etmek amacıyla otokorelasyon testi için tasarlanmış olan Wooldridge testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5

Otokorelasyon Testleri

Model 1: Gelişmiş Ülkeler		
Test	Ki Kare	Olasılık Değeri
Wooldridge Test	63.087	0.0000***
Model 2: Yükselen Piyasa Ekonomileri		
Test	Ki Kare	Olasılık Değeri
Wooldridge Test	63.726	0.0000***

Not. *** %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Wooldridge testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi her iki model için %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. H_0 Hipotezinin (*Otokorelasyon yok*) reddedilmesi, modelde otokorelasyon bulunduğuna işaret etmektedir. Modelde otokorelasyon mevcut olduğunda En Küçük Kareler tahmincileri verimli değildir (Greene, 2008; Baltagi vd., 2010). Ayrıca Wooldridge'a göre (2003) hata teriminde otokorelasyon mevcutsa standart regresyon modellerinden ziyade diğer tahmin yöntemleri daha verimli tahminler üretecektir.

5.5. Durağanlık Analizi

Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından bağımlı değişkenin ek gecikmeleriyle oluşturulan model aşağıdaki şekildedir:

$$\Delta y_{it} = \phi_i y_{i,t-1} + z'_{it} \gamma_i + \sum_{j=1}^p \theta_{it} \Delta y_{i,t-j} + u_{it} \quad (6)$$

Denkleme (6) göre t istatistiğinin asimptotik olarak standart bir normal dağılım izlemesi amacıyla t_{δ}^* için $N/T \rightarrow 0$ olduğu varsayılmalıdır. Bu varsayım, zaman boyutunun (T) enine kesit boyutundan (N) daha hızlı büyümesi gerektiği anlamına gelmektedir. Levin, Lin ve Chu (2002), testlerinin 10 ila 250 panel ve panel başına 25 ila 250 gözlem olarak tanımladıkları orta büyüklükteki (*moderate size*) panellerle kullanılmasını önermektedir. Baltagi'ye göre (1995: 240-

241) $N/T \rightarrow 0$ şartı N 'nin T 'ye göre küçük olması gerektiğine işaret etmektedir ve Levin-Lin-Chu birim kök testinin uygulanabilmesi için $T > N$ olmalıdır. Bu çalışma kapsamında ele alınan her iki modelde zaman dilimi (*yıl*) sayısı ($T = 15$), yatay kesit sayısından ($N = 13$) büyük olduğundan, $T > N$ durumu her iki model için de geçerlidir ve modellerin durağanlık analizi için Levin-Lin-Chu testinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Modellerin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla Levin-Lin-Chu birim kök testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 6

Birim Kök Testleri

Model 1: Gelişmiş Ülkeler				
Değişkenler	İstatistik (t^*)	Olasılık (p-value)	Kesit (N)	Gözlem (T)
lnGDPp	-4.1692	0.0000***	13	15
lnK	-5.9798	0.0000***	13	15
lnL	-2.9946	0.0014***	13	15
Ecohrt	-2.7726	0.0021***	13	15
Polwgi	-3.2528	0.0006***	13	15
Model 2: Yükselen Piyasa Ekonomileri				
Değişkenler	İstatistik (t^*)	Olasılık (p-value)	Kesit (N)	Gözlem (T)
lnGDPp	-5.5875	0.0000***	13	15
lnK	-4.1033	0.0000***	13	15
lnL	-1.7385	0.0411**	13	15
Ecohrt	-2.4231	0.0786*	13	15
Polwgi	-2.6396	0.0042***	13	15

Not. *** %1 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, * %10 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini ifade etmektedir.

Model 1 kapsamında kullanılan tüm değişkenler için %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek modelin durağan olduğuna karar verilmiştir. Model 2 kapsamında ise ekonomik büyüme, sermaye stoğu büyümesi ve politik kurumlar değişkenleri için %1 anlamlılık düzeyinde, işgücü büyümesi değişkeni için %5 anlamlılık düzeyinde, ekonomik kurumlar değişkeni için ise %10 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek bu modelin de durağan olduğuna karar verilmiştir.

Gerçekleştirilen testlerden hareketle modellerde değişen varyans ve otokorelasyon mevcut olması nedeniyle En Küçük Kareler tahmin edicilerinin verimli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Greene, 2008; Baltagi vd., 2010). Literatürde kurumların ekonomik büyümeyle içsel bağlantısı

olduğu tartışılmaktadır (Dolar & Kraay, 2003; Rodrik vd., 2004). Bu bağlamda panel verilerde değişen varyans durumunda Taylor (1977) tarafından analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca panel verilerde otokorelasyon durumu Griliches ve Rao (1969) tarafından da analizlere konu edilmiştir. Her iki çalışmada da yazarlar tarafından Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yönteminin etkin ve verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Green, 2003: 211).

Yanı sıra, Parks (1967) tarafından ortaya konan Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmin yöntemi, zaman dilimi sayısı (T), yatay kesit sayısından (N) büyük veya eşit olduğunda ($T \geq N$) uygulanabilmektedir (Reed & Ye, 2011). Bu çalışmada kurulan her iki model özelinde Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri için zaman dilimi (*yıl*) sayıları ($T = 15$), yatay kesit sayılarından ($N = 13$) büyük olduğundan, $T > N$ durumu her iki model için de geçerlidir. Ayrıca Beck ve Katz (1995), Parks'ın geliştirdiği Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmin yönteminin, Sıradan En Küçük Kareler tahmin yönteminden önemli ölçüde daha iyi performans gösterdiğini bildirmiştir.

5.6. Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS) Tahmin Yöntemi

Çalışma kapsamında her iki model için panel veri analizinde kullanılan değişkenlerde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığının bulunması ve gözlem sayısının yatay kesit sayısından büyük olması ($T > N$) nedenleriyle; iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmincisi ile analiz edilmiştir.

Tablo 7

Uygulanabilir En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları (FGLS)

Model 1: Gelişmiş Ülkeler		
Değişkenler (Bağımlı Değişken: lnGDP)	(1)	(2)
	Uygulanabilir EKK (FGLS) Panels (correlated) corr (ar1)	Uygulanabilir EKK (FGLS) Panels (correlated) corr (psar1)
lnK	0.473*** (0.0115)	0.369*** (0.0147)
lnL	0.571*** (0.0118)	0.672*** (0.0145)
ecohrt	0.115*** (0.00574)	0.260*** (0.00950)
polwgi	0.131*** (0.00930)	-0.00250 (0.0245)
constant	4.377*** (0.200)	5.722*** (0.201)
Gözlem Sayısı	195	195
Ülke Sayısı	13	13
Model 2: Yükselen Piyasa Ekonomileri		
Değişkenler (Bağımlı Değişken: lngdp)	(1)	(2)
	Uygulanabilir EKK (FGLS) Panels (correlated) corr (ar1)	Uygulanabilir EKK (FGLS) Panels (correlated) corr (psar1)
lnK	0.929*** (0.0102)	0.844*** (0.00687)
lnL	0.0738*** (0.00737)	0.0952*** (0.00328)
ecohrt	-0.00153 (0.00996)	0.0532*** (0.00314)
polwgi	0.269*** (0.0223)	0.398*** (0.00864)
constant	-0.648*** (0.206)	1.268*** (0.164)
Gözlem Sayısı	195	195
Ülke Sayısı	13	13

Not. Parantez içinde yer alan değerler Standart Hatalardır. *** %1 önem düzeyini, ** %5 önem düzeyini, * %10 önem düzeyini ifade etmektedir.

Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmincisi ile korelasyon katsayıları panel genelinde ve panel özelinde olmak üzere iki şekilde hesaplanabilmektedir. Söz konusu otokorelasyon panele özgü korelasyon katsayıları ile belirlendiğinde (*psar1*), panel seviyesindeki her gözleme ilişkin tahmin tüm paneller için En Küçük Kareler regresyonunun kalıntılarından (*residuals*) hesaplanmaktadır (Baltagi & Li, 1995). Söz konusu otokorelasyon paneller genelinde ortak bir korelasyon katsayısı ile belirlendiğinde (*ar1*) ise, ortak korelasyon katsayısı

hesaplanmaktadır. Hesaplanan *corr* (*psar1*) paneller arasında otokorelasyonunun olduğunu ve *ar* (*1*) işleminin katsayısının panele özgü olduğunu ifade etmektedir (Beck & Katz, 1995). Diğer bir deyişle *corr* (*psar1*), panele özgü *ar* (*1*) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, *Model 1* için paneller genelinde bir otokorelasyon katsayısı (*ar1*), *Model 2* için panel özelinde otokorelasyon katsayısı (*psar1*) durumlarında tahmin sonuçlarının daha anlamlı olduğu görülmektedir. Bu noktalardan hareketle bulguların değerlendirilmesi, *Model 1* için panel genelinde otokorelasyon durumunda, *Model 2* için ise panel özelinde otokorelasyon durumunda uygulanan Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmincisi ile elde edilen sonuçlar baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

5.7. Bulguların Değerlendirilmesi

Model 1 kapsamında seçilen Gelişmiş Ülke kategorisinde yer alan 13 ülkenin 2002-2016 yılları arasındaki verileriyle gerçekleştirilen analizler aşağıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir:

- Sermaye stoğu (*ln K*), toplam işgücü (*ln L*) ve ekonomik kurumlar (*ecohrt*) ve politik kurumlar (*polwgi*) katsayılarının %1 düzeyinde anlamlı olduğu ve tüm bağımsız değişkenlerin İktisadi Büyüme (*lnGDP*) ile pozitif yönlü ilişki içerisinde bulunduğu görülmektedir.
- Seçili Gelişmiş Ülkeler için sermaye stoğu (*ln K*) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1 nispetinde artış, ekonomik büyümede 0.473 puanlık artış sağlamaktadır. Toplam işgücü (*ln L*) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1 nispetinde artış ise ekonomik büyümede 0.571 puanlık artış sağlamaktadır.
- Çalışma kapsamında irdelenen kurumların ekonomik büyümeye etkisiyle ilgili olarak; seçili Gelişmiş Ülkeler için ekonomik kurumlar (*ecohrt*) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1'lik artış, ekonomik büyümede 0.115 puanlık artış sağlamaktadır. Politik kurumlar (*polwgi*) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1 nispetinde artış ise ekonomik büyümeyi 0.131 puan artırmaktadır.

Model 2 kapsamında seçilen Yükselen Piyasa Ekonomiler kategorisinde yer alan 13 ülkenin 2002-2016 yılları arasındaki verileriyle gerçekleştirilen analizler neticesinde aşağıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir:

- Sermaye stoğu ($\ln K$), toplam işgücü ($\ln L$) ve ekonomik kurumlar (*ecohrt*) ve politik kurumlar (*polwgi*) katsayılarının %1 düzeyinde anlamlı olduğu ve tüm bağımsız değişkenlerin İktisadi Büyüme ($\ln GDP$) ile pozitif yönlü ilişki içerisinde bulunduğu görülmektedir.

- Seçili Yükselen Piyasa ekonomileri için sermaye stoğu ($\ln K$) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1 nispetinde artış, ekonomik büyümede 0.844 puanlık artış sağlamaktadır. Toplam işgücü ($\ln L$) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1 nispetinde artış ise ekonomik büyümede 0.0952 puanlık artış sağlamaktadır.

- Çalışma kapsamında irdelenen kurumların ekonomik büyümeye etkisiyle ilgili olarak; seçili Gelişmiş Ülkeler için ekonomik kurumlar (*ecohrt*) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1'lik artış, ekonomik büyümede 0.0532 puanlık artış sağlamaktadır. Politik kurumlar (*polwgi*) bağımsız değişkeninde meydana gelen %1 nispetinde artış ise ekonomik büyümeyi 0.398 puan artırmaktadır.

Sonuçlardan *sermaye stoğu* ile *toplam işgücünün* Gelişmiş Ülkeler ile Yükselen Piyasa Ekonomileri için ekonomik büyüme ile pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Söz konusu *kontrol değişkenlerinin* etki büyüklükleriyle ilgili değerlendirme yapıldığında ise sermaye stoğunun Yükselen Piyasa Ekonomilerinin ekonomik büyümesine Gelişmiş Ülkelerden daha fazla etki ettiği belirlenmiştir. Toplam işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise seçilen Gelişmiş Ülke grubu için, Yükselen Piyasa Ekonomilerinden daha fazla olduğu görülmektedir.

Çalışmanın temel ölçüm hedefi olan *iktisadi ve politik kurumların* ekonomik büyüme üzerindeki etkisiyle ilgili olarak tahmin sonuçları değerlendirildiğinde Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri için iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme ile pozitif ilişkisi içerisinde olduğu görülmektedir. Bahse konu *bağımsız değişkenlerin* etki büyüklükleri ile ilgili değerlendirme gerçekleştirildiğinde; iktisadi kurumların Gelişmiş Ülkelerin ekonomik büyümesine Yükselen Piyasa Ekonomilerinden daha fazla etki ettiği, politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise seçilen Yükselen Piyasa Ekonomileri için Gelişmiş Ülkelerden daha fazla olduğu saptanmıştır.

6. Sonuç

Bu çalışma ekonomik performansı açıklama noktasında kurumların oynadığı rolün incelenmesi amacıyla iktisadi kurumlar, politik kurumlar, Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa

Ekonomileri bağlamında değerlendirme yapılmasına olanak tanımıştır. Bu minvalde siyaset, sosyoloji, psikoloji ve diğer bilimlerden edindiği bilgileri iktisat literatürüne entegre edip sosyo-ekonomik kurumlarla ilgili tarihsel ve karşılaştırmalı araçları kullanarak analizleri disiplinlerarası bir biçimde ortaya koymayı hedefleyen Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımının teorik temellerinin uygulanması suretiyle ekonomik performansı temelde kurumların belirlediği addedilmiştir. Bu doğrultuda iktisadi ve politik kurumlar ile ekonomik büyüme ilişkisini ele almak amacıyla toplam 26 ülke (*13 Gelişmiş Ülke, 13 Yükselen Piyasa Ekonomisi*) için 2002-2016 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında bağımlı değişken olarak belirlenen ekonomik büyüme verileri modellere dâhil edilmiştir. Ekonomik büyümenin etkileşime giren birçok faktörden etkilenmesinin değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin tanımlanmasını zorlaştırabileceği noktasından hareketle, ekonomik büyümenin diğer belirleyicilerden etkilenmesine izin verilmesi durumunda kurumlar ve büyüme arasındaki ilişkilerin daha net ortaya konabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle kontrol değişkenleri olarak Penn Dünya Tablosundan (*PWT, v.9.1*) elde edilen sermaye stoğu ve toplam işgücü sayısı verileri modellere dâhil edilmiştir.

Sermaye stoğu ile toplam işgücü büyüme hızlarının Gelişmiş Ülkeler ile Yükselen Piyasa Ekonomileri için ekonomik büyüme ile pozitif yönlü ilişki içerisinde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sermaye stoğu artışının Yükselen Piyasa Ekonomilerinin ekonomik büyümesine Gelişmiş Ülkelerden daha fazla etki ettiği, toplam işgücü artışının ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Gelişmiş Ülkelerde Yükselen Piyasa Ekonomilerinden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin yatırımcılar için daha cazip olması beklenmektedir, çünkü sermaye yoğunluğunun daha düşük olduğu gelişmekte olan piyasalarda marjinal sermaye oranı ve yatırımların hasılaya dönüşme hızı daha yüksek olacaktır. Bu hususun, çalışma kapsamında sermaye stoğu artışının seçilen Yükselen Piyasa Ekonomileri ülke grubunun ekonomik büyümesine Gelişmiş Ülkelerden daha fazla etki ettiği bulgusuyla paralellik arz ettiği kanaatine ulaşılmıştır.

Bir ülkenin iktisadi gelişmişlik düzeyini belirlemede kurumların önemli bir rolü olduğu konusunda çeşitli kanıtlardan hareketle ekonomik büyümenin sağlanması için hangi kurumların önemli olduğu sorusuyla karşılaşılmaktadır. Mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve ekonomik özgürlükler gibi göstergeler kurumların ölçülmesinde kullanmakta ve bu göstergeler

ekonomik performansla güçlü bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında iktisadi kurumların temel ölçütü olarak *mülkiyet hakları, hükümet harcamaları, vergi yükü, parasal özgürlük, iş yapma özgürlüğü, ticari özgürlük yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük* alt bileşenlerinden oluşan Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi ve politik kurumların temel ölçütü olarak *hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu, devletin verimliliği, düzenleyici kalite ve yolsuzluğun kontrolü* alt bileşenlerinden oluşan Dünya Yönetişim Endeksi bağımsız değişkenler olarak modellere dâhil edilmiştir.

İktisadi ve politik kurumların Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri için ekonomik büyüme ile pozitif ilişki içerisinde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. İktisadi kurumların seçilen Gelişmiş Ülkelerin ekonomik büyümesine Yükselen Piyasa Ekonomilerinden daha fazla etki ettiği, politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Gelişmiş Ülkelerden daha fazla olduğu saptanmıştır.

Gerçekleştirilen ampirik çalışma neticesinde elde edilen bulguların, çeşitli kurumsal göstergeler kullanarak iktisadi ve politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen Alesina ve Rodrik (1994), Mauro (1995), La Porta vd. (1997), Knack and Keefer (1997), Nelson ve Singh (1998), Clague vd. (1999), Rodrik (2000), Kaufmann vd. (2002; 2008; 2011), Acemoğlu vd. (2003; 2005), Dollar ve Kraay (2003), Easterly ve Levine (2003), Rodrik vd. (2004) gibi referans niteliğindeki çalışmalarla uyumlu olduğu gözlenmiştir.

Politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, her iki durum için de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olmasının yanında, çalışma kapsamında seçilen Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Gelişmiş Ülkelerden daha fazla olduğunun saptanması, Barro (1996) tarafından yapılan çalışmada da belirtilen görece düşük gelirli ülkelerde demokratik yapıların büyümeden ziyade durgunluğa katkıda bulunabildiği ve demokrasilerdeki lobi faaliyetlerinin çıkar grupları için kaynakların boşa harcanmasıyla sonuçlanabileceği hususları göz önüne alındığında makul gözükmektedir.

Netice itibarıyla bu çalışma kapsamında hem Gelişmiş Ülkeler, hem de Yükselen Piyasa Ekonomileri için elde edilen politik kurumların ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulguları, mülkiyet haklarının güvence altına alındığı ve demokratik ortamın oluşturulduğu durumlarda

ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişki gözlemlendiğine ilişkin hâkim literatürle uyumlu gözükmektedir.

Geride kalan son beş asırda kişi başına düşen gelirden ülkeler arasında dramatik bir farklılaşma meydana gelmiştir. Dünya ekonomisine bakıldığında 16. yüzyılda en zengin bölge (*Avrupa*) ile en yoksul bölge (*Afrika*) arasındaki kişi başına düşen GSYH oranlarında 2-3 kat fark bulunmakta iken, 21. yüzyılda bu fark 100 kat civarına yükselmiştir (Todaro & Smith, 2009: 79-81). Son yarım binyılda günümüzün gelişmiş ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere çok daha yüksek ekonomik büyüme performansı göstermiş olduğu izahından varedilir. Gelişmekte Olan Ülkeler, Gelişmiş Ülkelerin teknolojik üstünlüğü karşısında rekabet açısından dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Bu duruma yol açan nedenlerden olan eşitsiz kurumların varlığı, bireylerin kaynaklara erişim ve gelirlerini artırma kapasitelerini azaltarak ekonomik gelişimi sınırlandırmaktadır. Belirli çıkar gruplarına yarar sağlayan ve kaynaklar üzerinde tekel oluşturmaya cevaz veren kurumlar az gelişmişliğin temel sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erken sanayileşme dönemlerinde günümüzün gelişmiş ülkelerinin çoğu girişimcilere geniş fırsatlar sağlayan ekonomik kurumlara sahip vaziyetteydi. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere daha hızlı büyüyerek onlara yetişmeleri için gelişmiş ülkelerin başarılarından dersler çıkarmaları ve iyi kurumların özendirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, kurumların özendirilmesi sabit birtakım kurumların tüm ülkelere dayatılması anlamına gelmemelidir. Bu anlamda ülkelerin karakteristik özelliklerinin göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere kurumlarını aşırı hızlı bir şekilde yenilemeleri için baskı kurmamaya özen gösterilmelidir, çünkü günümüzün gelişmiş ülkelerinin benzer kalkınma evreleriyle karşılaştırıldığında bugünün gelişmekte olan ülkelerinin hâlihazırda görece gelişmiş kurumlara sahip olduğu görülmektedir. Literatürde günümüzün gelişmiş ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere iyi politikalar önerirken, zirveye ulaşmak için tırmandıkları merdiveni tekmeleyerek gelişmekte olan ülkelerin erişiminden uzaklaştırdığı yönünde görüşler de bulunmaktadır (Chang, 2002). Gelişmekte olan ülkeler için kurumların kalitelerini iyileştirmeleri son derece önemlidir, bununla birlikte kurumsal iyileşme süreci sabırla ve tedricen atılması gereken bir süreç olmalıdır.

Kaynaklar

- Acemoğlu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401. doi: 10.5202/rei.v1i2.1.
- Acemoğlu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2002). Reversal of fortune: Geography and institutions in the making of the modern world income distribution. *The quarterly journal of economics*, 117(4), 1231-1294. doi: 10.1162/003355302320935025.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. & Thaicharoen, Y. (2003). Institutional causes, macroeconomic symptoms: volatility, crises and growth. *Journal of monetary economics*, 50(1), 49-123. doi:10.1016/S0304-3932(02)00208-8.
- Acemoğlu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2005). *Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth in Handbook of Economic Growth*. Amsterdam: Elsevier.
- Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to modern economic growth*. Cambridge, M.A: Princeton University Press.
- Alagidede, P. & Mensah, J. O. (2018). Construction institutions and economic growth in sub-Saharan Africa. *African Review of Economics and Finance*, 10(1), 136-163. Alınan yer http://mpra.ub.uni-muenchen.de/86617/1/MPRA_paper_86617.pdf.
- Alesina, A. & Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 465-490. doi: 10.2307/2118470.
- Alesina, A., Özler, S., Roubini, N. & Swagel, P. (1996). Political instability and economic growth. *Journal of Economic Growth*, 1(2), 189-211. doi:10.1007/BF00138862.
- Andersen, T. B. & Jensen, P. S. (2013). Institutions and growth acceleration. *Discussion Papers on Business and Economics*, (7). Alınan yer Syddansk Universitet.
- Baltagi, B. H. (1995). *Econometric analysis of panel data* (Vol. 2). New York: Wiley.
- Baltagi, B. H. & Li, Q. (1995). Testing AR (1) against MA (1) disturbances in an error component model. *Journal of Econometrics*, 68(1), 133-151. doi:10.1016/0304-4076(94)01646-H.
- Baltagi, B. H., Jung, B. C. & Song, S. H. (2010). Testing for heteroskedasticity and serial correlation in a random effects panel data model. *Journal of Econometrics*, 154(2), 122-124. doi:10.1016/j.jeconom.2009.04.009.
- Barro, R. J. (1996). Determinants of economic growth: A cross-country empirical study (No. 5698). *National Bureau of Economic Research*, Alınan yer <http://www.nber.org/papers/w5698.pdf>.
- Beck, N. & Katz, J. N. (1995). What to do (and not to do) with time-series cross-section data. *American Political Science Review*, 89(3), 634-647. doi: 10.2307/2082979.

- Beck, N. Katz, J. N. & Tucker, R. (1998). Taking time seriously: Time-series-cross-section analysis with a binary dependent variable. *American Journal of Political Science*, 42, 1260-1288. doi: 10.2307/2991857.
- Buchanan, J. M. & Tullock, G. (1962). *The calculus of consent* (Vol. 3). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Chang, H. J. (2002). Breaking the mould: an institutionalist political economy alternative to the neo-liberal theory of the market and the state. *Cambridge Journal of Economics*, 26(5), 539-559. doi: 10.1093/cje/26.5.539.
- Chinn, M. D. & Ito, H. (2006). What matters for financial development? Capital controls, institutions, and interactions. *Journal of Development Economics*, 81(1), 163-192. doi: 10.1016/j.jdeveco.2005.05.010.
- Chong, A. & Calderon, C. (2000). Causality and feedback between institutional measures and economic growth. *Economics & Politics*, 12(1), 69-81. doi: 10.1111/1468-0343.00069.
- Clague, C., Keefer, P., Knack, S. & Olson, M. (1999). Contract-intensive money: contract enforcement, property rights, and economic performance. *Journal of Economic Growth*, 4(2), 185-211. doi: 10.1023/A:1009854405184.
- De Haan, J. & Sturm, J. E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16(2), 215-241. doi: 10.1016/S0176-2680(99)00065-8.
- De Long, J. B. & Shleifer, A. (1993). Princes and merchants: European city growth before the industrial revolution. *The Journal of Law and Economics*, 36(2), 671-702. doi: 10.1086/467294.
- Dollar, D. & Kraay, A. (2003). Institutions, trade, and growth. *Journal of Monetary Economics*, 50(1), 133-162. doi: 10.1016/S0304-3932(02)00206-4.
- Drukker, D. M. (2003). Testing for serial correlation in linear panel-data models. *The Stata Journal*, 3(2), 168-177. doi: 10.1177/1536867x0300300206.
- Easterly, W. & Levine, R. (2003). Tropics, germs, and crops: how endowments influence economic development. *Journal of Monetary Economics*, 50(1), 3-39. doi: 10.3386/w9106.
- Feenstra, R. C., Robert I. & Marcel P. T. (2015). The Next Generation of the Penn World Table. *American Economic Review*, 105(10), 3150-3182. doi: 10.1257/aer.20130954.
- Flachaire, E., García-Peñalosa, C. & Konte, M. (2014). Political versus economic institutions in the growth process. *Journal of Comparative Economics*, 42(1), 212-229. doi: 10.1016/j.jce.2013.05.001.
- Gadelha, A. & Divino, J. (2019). Institutions, growth and economic stability. *Economics Bulletin*, 39(1), 554-563. Alinan yer <http://www.accessecon.com/Pubs/EB/2019/Volume39/EB-19-V39-I1-P56.pdf>.

- Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2004). Do institutions cause growth? *Journal of Economic Growth*, 9(3), 271-303. doi: 10.2139/ssrn.556370.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Greene, W. H. (2008). *The econometric approach to efficiency analysis. The measurement of productive efficiency and productivity growth*, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall. 1(1), 92-250.
- Greif, A. (2006). *Institutions and the path to the modern economy: Lessons from medieval trade*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Griliches, Z. & Rao, P.(1969). Small-sample properties of several two-stage regression methods in the context of auto-correlated errors. *Journal of the American Statistical Association*, 64(325), 253-272. doi: 10.1080/01621459.1969.10500968.
- Groningen Growth and Development Centre. (2019). Penn World Table v.9.1. *Capital Stock (Constant US\$); Number of Persons Engaged (Million)*. doi: 10.15141/S50T0R.
- Hall, R. E. & Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others? *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1), 83-116. doi: 10.1162/003355399555954.
- Hamilton, W. H. (1919). The institutional approach to economic theory. *The American Economic Review*, 9(1), 309-318. Alınan yer <http://www.jstor.org/stable/1814009>.
- Han, C., Orea, L. & Schmidt, P. (2005). Estimation of a panel data model with parametric temporal variation in individual effects. *Journal of Econometrics*, 126(2), 241-267. doi: 10.1016/j.jeconom.2004.05.002.
- Harville, D. (1976). Extension of the Gauss-Markov theorem to include the estimation of random effects. *The Annals of Statistics*, 4(2), 384-395. Alınan yer <http://www.jstor.org/stable/2958209>.
- Heckelman, J. C. & Knack, S. (2009). Aid, economic freedom, and growth. *Contemporary Economic Policy*, 27(1), 46-53. doi: 10.1111/j.1465-7287.2008.00123.x.
- Heekyung, S. (2016). Trust, economic growth and importance of the institution. *International Journal of Economic Sciences*, 5(4), 32-50. doi: 10.20472/ES.2016.5.4.003.
- Heritage Foundation. (2016). Index of Economic Freedom. Alınan yer <http://www.heritage.org/index/> (10.05.2019).
- Hodgson, G. M. (1998). The approach of institutional economics. *Journal of Economic Literature*, 36(1), 166-192. Alınan yer Researchgate.
- Hoyos, R. E. & Sarafidis, V. (2006). Testing for cross-sectional dependence in panel-data models. *The Stata Journal*, 6(4), 482-496. doi: 10.1177/1536867X0600600403.

- Imbens, G. W. & Wooldridge, J. M. (2009). Recent developments in the econometrics of program evaluation. *Journal of Economic Literature*, 47(1), 5-86. doi: 10.1257/jel.47.1.5.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Zoido-Lobaton, P. (2002). Governance matters II: updated indicators for 2000-01 (Vol. 2772). *World Bank Publications*, 1-103. Alınan yer <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2008). Governance matters VII: aggregate and individual governance indicators 1996-2007. *World Bank Publications*, 1-102. Alınan yer <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. Alınan yer <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>.
- Knack, S. & Keefer, P. (1997). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics and Politics*, 7(3), 207-227. doi: 10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x.
- Kormendi, R. C. & Meguire, P. G. (1985). Macroeconomic determinants of growth: cross-country evidence. *Journal of Monetary Economics*, 16(2), 141-163. doi: 10.1016/0304-3932(85)90027-3.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. & Vishny, R. (1997). Legal determinants of external finance. *Journal of Finance*, 1131-1150. doi: 10.1111/j.1540-6261.1997.tb02727.x.
- Levin, A., Lin, C. F. & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24. doi: 10.1016/S0304-4076(01)00098-7.
- Levine, R. & Renelt, D. (1992). A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *The American Economic Review*, 942-963. Alınan yer <https://www.jstor.org/stable/2117352>
- Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme: sivil yönetimin gerçek kökeni boyutu ve amacı üzerine bir deneme*. İstanbul: Ebabel Yayınları. (Eserin orijinali 1689'da yayınlanmıştır).
- Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712. doi: 10.2307/2946696.
- Morgan Stanley Capital International. (2019). Market Classifications. Alınan yer <https://www.msci.com/market-classification> (10.05.2019).
- Nelson, M. A. & Singh, R. D. (1998). Democracy, economic freedom, fiscal policy, and growth in LDCs: a fresh look. *Economic Development and Cultural Change*, 46(4), 677-696. doi: 10.1086/452369.
- North, D. & Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

- North, D. (1981). *Structure and change in economic history*. New York: W. W. Norton & Co.
- North, D. (1990), *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- North, D. (1990). A transaction cost theory of politics. *Journal of Theoretical Politics*, 2(4), 355-367. doi: 10.1177/0951692890002004001.
- North, D. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112. doi: 10.1257/jep.5.1.97.
- North, D. (2008). *Institutions and the performance of economies over time*, Handbook of new institutional economics: Springer, 21-30.
- Olson, M. (1993). Dictatorship, democracy, and development. *American Political Science Review*, 87(3), 567-576. doi: 10.2307/2938736.
- Ostrom, E. (2008). Doing Institutional Analysis: Digging Deeper than Markets and Hierarchies. In Menand & Shirley (Eds.) *Handbook of New Institutional Economics*, 819-848. doi: 10.1007/978-3-540-69305-5_31.
- Persson, T. & Tabellini, G. (1994). Is inequality harmful for growth? *The American Economic Review*, 600-621. Alınan yer <https://www.jstor.org/stable/2118070>.
- Parks, R. W. (1967). Efficient estimation of a system of regression equations when disturbances are both serially and contemporaneously correlated. *Journal of the American Statistical Association*, 62(318), 500-509. doi: 10.1080/01621459.1967.10482923.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cesifo Working Paper*, No: 1229. doi: 10.17863/CAM.5113.
- Reed, W. R. & Ye, H. (2011). Which panel data estimator should I use? *Applied Economics*, 43(8), 985-1000. doi: 10.1080/00036840802600087.
- Rodrik, D. (1997). Democracy and economic performance. *Harvard University*, December, 14.1999 (1997), 707-38. Alınan yer <https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/democracy-economic-performance.pdf>.
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: what they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*, 35(3), 3-31. doi: 10.3386/w7540.
- Rodrik, D., Subramanian A. & Trebbi F. (2004); Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration, *Journal of Economic Growth*, 9(2). doi: 131-65. 10.3386/w9305.
- Rodrik, D. (2005). *Growth strategies handbook of economic growth*. Cambridge, MA: Elsevier B.V. 968-1010. Alınan yer <https://www.nber.org/papers/w10050.pdf>.
- Rousseau, J. J. (2015). *Toplum sözleşmesi*. On Dördüncü Baskı. (çev. Vedat Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali 1762'de yayımlanmıştır).

- Şanlı, D. (2013). Nitelik Uyarlanmış Beşeri Sermaye Endeksi 1976-2013. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 1(1), 13-49. doi: 10.25229/beta.263942.
- Scully, G. W. (1988). The institutional framework and economic development. *Journal of Political Economy*, 96(3), 652-662. Alınan yer <https://www.jstor.org/stable/1830363>.
- Smith, A. (1987). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (Vol. 6). Homewood: Irwin. (Eserin orijinali 1776'da yayınlanmıştır).
- Sucu, M. B. (2017). Yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik özgürlük, büyüme ve kalkınma ilişkisi: bir panel veri analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(2), 135-167. doi: 10.25229/beta.292109.
- Taylor, W. E. (1977) Small Sample Properties of a Class of Two Stage Aitken Estimators. *Econometrica*, 45, 497-508. Alınan yer <https://www.jstor.org/stable/1911224>.
- Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2009). *Economic development*. Boston: Pearson Addison Wesley.
- Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class*. Alınan yer <http://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf>.
- Weede, E. (2006). Economic freedom and development: new calculations and interpretations. *Cato Journal*, 26, 511. Alınan yer <https://object.cato.org/files/serials/files/cato-journal/2006/11/cj26n3-6.pdf>.
- Williamson, O. E. (1993). Transaction cost economics and organization theory. *Industrial and Corporate Change*, 2(2), 107-156. doi: 10.1093/icc/2.1.107.
- Williamson, O. E. (2000). The new institutional economics: taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613. Alınan yer <https://www.jstor.org/stable/2565421>.
- Wooldridge, J. M. (2003). Further results on instrumental variables estimation of average treatment effects in the correlated random coefficient model. *Economics Letters*, 79(2), 185-191. doi: 10.1016/S0165-1765(02)00318-X.
- World Bank. (2019). *GDP Per Capita (Constant US\$)*. Alınan yer <http://data.worldbank.org/> (10.05.2019).
- World Bank. (2019). *Worldwide Governance Indicators*. Alınan yer <http://info.worldbank.org/governance/wgi/> (10.05.2019).